

המושג "תינוק שנשבה" כפתרון לבעיית היחס לחילוניים בספרות ההלכה בישראל

רון לוביץ

שאלת יחסה של ההלכה כלפי יהודים שאינם שומרים תורה ומצוות היא מהשאלות המובהקות והיסודיות ביותר במפגש בין היהדות ובין המודרנה, והיא החלה לתפוס מקום בשיח התורני כבר ביהדות אירופה של המאה התשע-עשרה, עת החלה להתפשט תופעת החילון בעם ישראל.¹ בעיה זו נדונה בהרחבה בספרות ההלכתית מאז ועד היום, והוצעו לה כמה פתרונות, כאשר הגישה המקובלת ביותר כרוכה בהגדרת החילוני כ"תינוק שנשבה".²

שאלת היסוד של מאמרנו היא: האם קטגוריה הלכתית זו שפותחה לפני כמאה וחמישים שנה בגרמניה, עודנה בת יישום בחברה הישראלית של ימינו? בהמשך אצביע על שתי מגמות מנוגדות שהתפתחו בספרות ההלכתית במדינת ישראל ביחס למושג הנדון, ואטען שמשקפת בהן באופן יוצא דופן זיקה עמוקה בין אידאולוגיה ובין פסיקה הלכתית.³

1 אכן ניצניה של החילוניות בעם ישראל ניכרים כבר במאה השמונה-עשרה, ראו על כך בספרו של ש' פיינר, שורשי החילון: מתירנות וספקנות ביהדות המאה השמונה-עשרה, ירושלים 2010; וראו עוד על ראשית החילון בישראל, י' יובל, "מודרניזציה וחילון בתרבות היהודית", זמן יהודי חדש: תרבות יהודית בעידן חילוני, כרך ראשון: הגות, היסטוריה, אורחות חיים, י' יובל (עורך) ירושלים 2007, עמ' xvi; מ' ברינקר, "המודרניזציה והחילון של המחשבה היהודית – מבוא", שם, עמ' 3–4; י' ברטל, "היחיד והקהילה", שם, עמ' 243–248.

2 המונח "חילוניות" בשמו הלועזי (secularism) הוא מונח שטבע הסופר הבריטי ג'ורג' הוליוק ב-1846, וחרף חסרונותיו ראיתי לנכון להשתמש בו במאמר זה, הואיל והשימוש בו נהיה רווח בשפה המדוברת.

3 יצוין כי קיימת גם גישה שלישיית בנושא זה, והיא עמדתם של רבנים הוגים ואינטלקטואלים מודרניים בישראל החולקים על ההנחות הערכיות והשיפוטיות שהמושג "תינוק שנשבה" טומן בחובו, ותובעים גיבוש של עקרונות חדשים בסוגיה. ניתוח עמדתם

בעיית ענק ופתרון תינוק

הנושא הנדון הוא בעל השלכות רבות, שכן יחסה של התורה כלפי יהודים העוברים על מצוותיה נוקשה ביותר. יש הגדרות שונות ליהודים אלה, ובמאמר זה אתיחס להשלכות הקשורות בשלוש הגדרות רלוונטיות: מחלל שבת בפרהסיה, "מומר" ו"רשע". על המחלל שבת בפרהסיה נאמר: "הרי הוא כגוי לכל דבריו".⁴ המומר שמדובר בו הוא "מומר להכעיס", כלומר העובר עבירות מתוך מרד והתרסה,⁵ והרשע הוא "כל שעבר עברה שחייבים עליה מלקות, ואין צריך לומר אם חייבים עליה מיתת בית דין".⁶ מעבר לעבירות בתחום המעשה, גם עבירות בתחום האמונה עלולות לגרור יחס הלכתי מחמיר ביותר. הגדרתו של אדם בתור מין, אפיקורס או כופר⁷ מוציאה אותו, לדברי הרמב"ם, מכלל ישראל ומשילה מיהודים אחרים כל חובה כלפיו.⁸

היחס ההלכתי החמור כלפי מי שמשתייך לאחת מהקטגוריות שצוינו לעיל בא לידי ביטוי בדרישות הלכתית להדיר את החוטאים, ובכך מתערערת למעשה

חורג ממסגרת מאמר זה. לניסוח ראשוני של עמדה זו, ראו ר' לוביץ, "שבויים בתינוק שנשבה", דעות, 4 (1999), עמ' 25–30.

4 על הגורמים לכך שחילול שבת בפרהסיה נחשב לעברה ייחודית וחמורה יותר משאר מצוות התורה, ראו צ' זוהר וא' שגיא, מעגלי זהות יהודית בספרות ההלכתית, תל-אביב 2000, עמ' 11–18. זוהר ושגיא בוחנים בספרם את היחס למחלל השבת בספרות ההלכתית לדורותיה ביחס לאיסור יין נסך, אך המקורות והניתוח של המחברים רלוונטיים גם לנושאים אחרים הקשורים במעמדו ההלכתי של מחלל השבת.

5 על ההבחנה בין מומר לתיאבון ובין מומר להכעיס, ראו בבלי, גיטין מז ע"א ורמב"ם, הלכות תשובה ג, ט.

6 שולחן ערוך, חושן משפט לד, א. יודגש שמדובר ברשע במובן הדתי ולא החברתי. בספרות חז"ל קיימת הבחנה בין המושג "רשע", שמובנו רע לשמיים, ובין "רע" שהוא רע לבריות. ראו בבלי, קידושין מ ע"א.

7 הרמב"ם מבחין בהלכות תשובה בין שלושה סוגים של עברייני אמונה: מינים, אפיקורסים וכופרים, וכל אחד מהם מורד בעיקר מסוים מעיקרי האמונה. ראו רמב"ם, משנה תורה, הלכות תשובה ג, ו-ח, הלכות שחיטה ב, יד. לגבי ההבחנה בין המושגים: מין, כופר ואפיקורוס ומשמעותיותיהם, ראו נ' אריאלי, מבוא לשאלת העיקרים ביהדות, דעת, 11 (תשמ"ג), עמ' 19–37.

8 במקום אחר עולה מדבריו שאמונה נכונה מגדירה את הזהות היהודית. הרמב"ם כותב כי "כשנתקלקל לאדם יסוד מאלה היסודות [=של האמונה, ר"ל] הרי יצא מן הכלל וכפר בעיקר ונקרא צדוקי ואפיקורוס וקוצץ בנטיעות ומצווה לשונאו, ועליו נאמר (תהלים קלט) הלא משנאך ה' אשנא", פירוש המשנה, מהדורת י" קאפח, ירושלים תשכ"ג–תשכ"ז, הקדמה לפרק חלק במסכת סנהדרין. הרמב"ם מתבסס בדבריו על התלמוד בבלי, שבת, קטז ע"א ועל אבות דרבי נתן פרק טז.

האפשרות לדו-קיום בכבוד וביחסי רעות של דתיים וחילוניים. המצווה "ואהבת לרעך כמוך", הכוללת מכלול של חובות אנושיות-חברתיות, התפרשה בספרות ההלכה כמתייחסת רק לאדם הנכלל בהגדרה: "אחיך בתורה ובמצוות"⁹. אדם שפרק מעליו עול מצוות אין כל חובה לבוא לעזרתו ולגמול עמו חסד, ויש אף חובה לשנוא אותו.¹⁰

כיוון שהביטויים "אחיך", "עמיתך" ו"רעך" אינם חלים על מי שמוגדר כרשע, בטלים לגביו חיובי המצוות שבין אדם לחברו: אין איסור להונות אותו,¹¹ אין חובה להחיותו ולהלוות לו אם הוא זקוק להלוואה.¹² מותר להלוות לו בריבית,¹³ אך אין חובה, ולדעות מסוימות יש אף איסור, להשיב לו אבדה.¹⁴ אסור לפדותו אם נפל בשבי,¹⁵ אין חובה של כיבוד הורים כלפי הורה המוגדר כרשע, ומותר לדבר לשון הרע על אדם "שפרק מעליו עול מלכות שמים או שאינו נזהר מעברה אחת", ואף "מותר להכלימו ולספר בגנותו [...] ולהודיע תועבותיו ולשפוך בוז עליו".¹⁶

גם בדיני איסור והיתר ובתחום שבין אדם למקום מי שנכלל בקטגוריה של רשע, מומר או מחלל שבת זוכה ליחס שלילי ביותר. אין מקבלים ממנו קרבות,¹⁷

- 9 רמב"ם, הלכות אבל יד, א.
- 10 בבבלי, פסחים קיג ע"ב נאמר שאם ראה אדם את חברו עובר עברה מותר, ואף מצווה, לשנוא אותו. וכן פסק הרמב"ם, הלכות רוצח ושמירת נפש יג, יד; שולחן ערוך, חושן משפט רעב, יא. וראו עוד: ספר החינוך מצווה רלח ובמנחת חינוך מצווה רמג.
- 11 שכן הפסוק אומר: "לא תזנו איש את עמיתו" וחז"ל פירשו: "עם שאִתְּךָ בְּתוֹרָה וּבְמִצְוֹת", בבלי, בבא מציעא נח ע"א.
- 12 בשולחן ערוך, הלכות צדקה, יורה דעה רנא, א כתב: "אינו חייב להחיותו ולא להלוותו", והש"ך (שם) העיר שאף יש איסור לעשות זאת.
- 13 שולחן ערוך יורה דעה קנט, ב. לדברי הרשב"א, מומר הריהו כגוי בכל ענייני משא ומתן, כלומר בכל העניינים שנוגעים לחיי המסחר והכלכלה, שו"ת הרשב"א א, א, קצד, רמב. לאור דברי הבית יוסף בנושא זה פסק בזמננו הרב עובדיה יוסף: "שאינן ספק שמותר להלוות ברביית למחלל שבת בפרהסיא", שו"ת יביע אומר, חלק ה-י"ד, יג, א.
- 14 שולחן ערוך, חושן משפט, רסו, ב.
- 15 שולחן ערוך, יורה דעה, רנא, ב. הפסיקה מתבססת על סיפור בגמרא, בבלי, גיטין מו ע"ב, לפיו נמנע האמורא רבי אמי מלפדות יהודי מסוים, אחרי שנודע לו שהוא אוכל נבילות וטריפות.
- 16 רבי ישראל מאיר הכהן, חפץ חיים, הלכות איסורי לשון הרע, ד, ז.
- 17 רמב"ם, הלכות מעשה הקרבנות ג, ד.

אם שחט בהמה או עוף שחיטתו פסולה,¹⁸ הוא עושה יין נסך במגעו,¹⁹ אינו מצטרף למניין, אינו רשאי לשמש שליח ציבור,²⁰ מנוע מלשאת כפיו בברכת כוהנים²¹ ומלעלות לתורה,²² אסור לו לכתוב ספר תורה,²³ והוא פסול לעדות.²⁴ הדרת פורקי עול מצוות אמורה להימשך גם אחרי מותם בכך שלא נוהגים דיני אבלות לאחר פטירתם, ואף שמחים במותם,²⁵ אין קוברים אותם בקרבת שומרי מצוות,²⁶ ואין לומר עליהם קדיש.²⁷

הביטוי החריף והבולט ביותר ליחס הנוקשה של ההלכה כלפי יהודים שאינם הולכים בדרכה משתקף בפסיקה הקובעת שיש להימנע מהצלת חייהם ואף להביא למיתתם.²⁸ הרמב"ם החיל הלכה זו על הקראים, ובהמשך לה טבע את המושג "תינוק שנשבה", וקבע שהדברים נאמרו רק לגבי קראים שכפרו בתורה שבעל פה

- 18 זאת אף אם השחיטה בוצעה כדת וכדין, שכן "דינו כעובד כוכבים", שולחן ערוך, יורה דעה ב, ה.
- 19 שם, יורה דעה קכד, ח.
- 20 אורח חיים, נה, יא. לדברי רבי ישראל מאיר הכהן: "דווקא עבירה שעבר לתיאבון אבל להכעיס אפילו בדבר אחד או שהוא מומר לעבודת גלולים או לחלל שבת בפרהסיא דינו כעכו"ם ואינו מצטרף[...] "משנה ברורה, שפה, ד.
- 21 שולחן ערוך, אורח חיים, קכח, לו.
- 22 לגבי עלייה לתורה כתב הרב צבי הירש אשכנזי: "וביחוד המחלל שבתות בפרהסיא שהוא כגוי גמור [...] ואיך יתכן שיעלה לקרות בתורה בצבור, והלא אין לך חילול השם וכיבוי מאור הדת גדול מזה", שו"ת חכם צבי לח.
- 23 "ספר תורה שכתבו אפיקורוס, יישרף", שולחן ערוך, יורה דעה, רפא, א, ולעניין תפילין, ראו רבי ישראל הכהן (חפץ חיים), ביאור הלכה, לט, ד, ד"ה "שכתבם אפיקורוס".
- 24 "רשע פסול לעדות [...] ואיזהו רשע? כל שעבר עבירה שחייבים עליה מלקות, ואין צריך לומר אם חייבים עליה מיתת בית דין. לא שנא [=לא משנה, ר"ל] אם עבר לתיאבון, לא שנא אם עבר להכעיס", שולחן ערוך, חושן משפט, לד, א. הרמ"א מוסיף (שם) שגם אם "עבר עבירה שאין בה מלקות, פסול מדרבנן".
- 25 רמב"ם, הלכות אבל א, י. הוא מתבסס על מסכת שמחות ב, ח.
- 26 בתלמוד בבלי, סנהדרין מז ע"א נאמר: "שאיין קוברין רשע אצל צדיק". לדעת אחד הראשונים, רבי יצחק ב"ר משה מוינה, אף לא דואגים לקבורתם של אנשים העוברים על מצוות התורה, אור זרוע ב, הלכות אבלות, תכב. דעה זו לא התקבלה למעשה, אולם התקבלה מבחינה פורמלית ההנחיה ההלכתית לקבור אותם בנפרד משומרי מצוות, ראו גשר החיים, פרק כד, אות ד. בבתי עלמין מסוימים בארץ הוראה זו מיושמת על ידי הקצאת חלקת קבורה נפרדת לציבור החרדי.
- 27 שולחן ערוך, יורה דעה, שעו, ד. הש"ך מעיר שם: "דוקא נהרג, אבל מת על מטוה לא [...] דכשנהרג יש לו כפרה [אבל כשמת סתם אין לו כפרה ולכן אין לומר עליו קדיש]". שם, סעיף טו.
- 28 רמב"ם, הלכות ממרים ג, ב. הלכה זו נפסקה גם בשולחן ערוך, יורה דעה קנח, ב.

ביזמתם ומתוך מחשבתם העצמאית והבוגרת. לעומת זאת, אדם שנולד לתוך החברה הקראית וגדל מצעירותו כתינוך קראי, הוא בבחינת אנוס, ויש לגלות כלפיו יחס חיובי ומקרב.²⁹ בהלכה זו פיתח הרמב"ם את המושג "תינוק שנשבה", שמקורו במקרה ספציפי מצומצם שהוזכר בתלמוד,³⁰ והרחיב את משמעותו באופן מרחיק לכת, כאשר החיל אותו על זרם שלם של אנשים, והשתמש בו כמטפורה ולא כפשוטו.

באמצע המאה התשע-עשרה החיל הרב יעקב עטלינגר לראשונה את המושג "תינוק שנשבה" על עוזבי התורה של העת החדשה בגרמניה, בתשובה לשאלה בדבר שתיית יין שנגע בו יהודי המחלל שבת בפרהסייה.³¹ בעקבותיו אימץ הרב דוד צבי הופמן הגדרה זו, ועל פיה התיר לצרף מחלל שבת בפרהסייה למניין.³² בהיתרים של שני הפוסקים הללו הודגשו שני מרכיבי יסוד: (א) ההיתר נועד למצבים של שעת הדחק, אך עדיף שלא לסמוך עליו מלכתחילה;³³ (ב) הוא חל על יהודים שחרף חילול השבת שלהם היו מחוברים לקהילה הדתית וקשורים בזיקה משמעותית למסורת ישראל.³⁴

29 רמב"ם, שם, ג, כתב: "אבל בני התועים האלה ובני בניהם שהדיחו אותם אבותם ונולדו במינות וגדלו אותן עליו ונולדו בין הקראים וגדלו אותם על דעתם, הרי הוא כתינוק שנשבה ביניהם וגדלוהו [...] שהרי הוא כאנוס [...] לפיכך ראוי להחזירן בתשובה ולמשכם בדברי שלום עד שיחזרו לאיתן התורה".

30 בבלי, שבת פז ע"ב.

31 'עטלינגר, שו"ת בנין ציון החדשות, סימן כג. התשובה נכתבה באלטונה שבגרמניה בכ"ט בחשוון תרכ"א (14 בנובמבר 1860). לעמדות שונות באשר למשמעות תשובה זו של הרב עטלינגר, ראו: א' פרויגר, "מעמדם של יהודים שאינם שומרים הלכה", 'י שלמון, א' רביצקי, א' פרויגר (עורכים), אורתודוקסיה יהודית – היבטים חדשים, ירושלים תשס"ו, עמ' 198–200.

32 ד"צ הופמן, שו"ת מלמד להועיל, חלק א (או"ח) סימן כט. הרב הופמן שימש כרב בברלין (1843–1921).

33 מסקנת הרב עטלינגר בתשובתו היא: "לענ"ד המחמיר להחשיב נגיעת יין של הפושעים הללו לסתם ינעם תבוא עליו ברכה. אכן גם למקלים יש להם על מה שיסמכו אם לא שמבורר לנו שיועד דיני שבת ומעיו פניו לחללו בפני עשרה מישראל יחד, שזה ודאי כמומר גמור ונגיעת יינו אסור". הרב הופמן מסיים את תשובתו שם בקביעה כי "המקיל לצרף אנשים כאלו למנין יש לו על מי שיסמוך, אך מי שיכול לילך לבהכ"נ אחר בלי להכלים איש, טוב שלא יסמוך על היתר זה, ויתפלל עם אנשים כשרים".

34 הרב עטלינגר דיבר על יהודים "שמתפללים תפילת שבת ומקדשים קידוש" (שם), ומדברי הרב הופמן נראה שהוא מתייחס ליהודים שומרי מסורת שאילו צים כלכליים הביאו אותם לפתוח את בית המסחר שלהם בשבת.

הרבנים עטלינגר והופמן השתמשו במושג "תינוק שנשבה" ביחס למציאות הקונקרטית של החיים בגרמניה במאה התשע-עשרה, ומחללי השבת שדנו עליהם עשו זאת בליט ברירה בשל אילוצי פרנסה, אך התפללו וקידשו בשבת. קיים פער גדול ביותר בינם ובין החילוני המצוי בישראל של היום. האם יש לגיטימציה להחלת המושג על המגוון הרחב של סוגיות רבות ושונות המתעוררות במסגרת החיים הציבוריים של מדינת ישראל במאה העשרים ואחת? ראוי לזכור שהמעבר מהגולה לארץ חולל תמורות חברתיות משמעותיות ביותר בשלושת מעגלי הקיום העיקריים: הממלכתי, הקהילתי והאישי. במישור הממלכתי, חיי היהודים בתפוצות מתקיימים בתוך חברה כללית לא-יהודית, וההכרעות הממלכתיות והממסדיות בנושאים שונים תלויות בשלטונות ובממסדים הנוכחים. במדינת ישראל, לעומת זאת, נדרשים רבנים ונציגי ציבור דתיים להכריע במגוון שאלות הקשורות ליישום מצוות הדת במרחב הציבורי. בתחום הקהילתי, החיים היהודיים בתפוצות מתקיימים במסגרת של קהילות דתיות אוטרקיות ואוטונומיות, בעוד שבמדינת ישראל יש מרחבים ציבוריים משותפים. במישור האישי, היהודי בתפוצות חי כאינדיבידואל בתוך סביבה נוכרית, ואילו במדינת ישראל הוא מוקף בחברה יהודית שיש בה רוב שאינו דתי. הבחנות אלה עשויות לקדם את הצורך במציאת פתרונות הלכתיים שיקלו על החיים המשותפים של דתיים וחילוניים. האם הן נעשו? מה אירע לתינוק שנשבה עם עלייתו לארץ ישראל?

בדיקה של הספרות הרבנית שנכתבה בישראל מעלה הבחנה ברורה בין שתי גישות מנוגדות לסוגיה זו: רבנים המזוהים עם היהדות החרדית מסתייגים מהחלת המושג "תינוק שנשבה" על המציאות הישראלית, ומבקשים לדבוק בהגדרות השמרניות הקלאסיות והשליליות ביחס לחילוניים. לעומתם, עולם הרבנות הציוני והממסדי בישראל אימץ את המושג "תינוק שנשבה" כפתרון אפשרי לכל שאלה הלכתית המתעוררת בעניינם של יהודים שאינם שומרים מצוות.

"תינוק שנשבה" בפסיקת רבנים מהיהדות החרדית

בניגוד לתפיסה הרווחת, שלפיה לכאורה התקבלה ההגדרה "תינוק שנשבה" כפתרון הלכתי מוסכם על רבני הדורות האחרונים, היא למעשה נדחתה על ידי

רבים מהם.³⁵ ההימנעות מיישום ההגדרה "תינוק שנשבה" מתבססת על שורה של פוסקים מהדורות הקודמים, שחלקו על חידושו של הרמב"ם או צמצמו את החלתו למצבים שאינם דומים לזה שבמדינת ישראל.³⁶ בפסיקה החרדית בארץ ישראל מקובל לראות ברב אברהם ישעיהו קרליץ (החזון איש) גדול בתורה, רב השפעה, אשר אימץ את המושג "תינוק שנשבה". ברם עיון בדבריו מעלה שהוא קיבל אותו באופן מוגבל ביותר ולא התכוון כלל ליישמו באופן גורף. החזון איש תחם את המושג "תינוק שנשבה" והחיל אותו "רק על מי שהוא בחזקת שאם יודיעהו וישתדלו עמו כשיעור ההשתדלות שהוא ראוי לשוב".³⁷ כלומר רק אדם שניתן להניח שאם ישמע הסברים ותוכחות יגרום לו הדבר לחזור בתשובה, אפשר להגדירו כעת כ"תינוק שנשבה". לגבי אדם כזה ניתן להניח שלעת עתה הוא לא שב בתשובה, מפני שלא זכה להסברה הולמת בענייני יהדות. אולם אדם שסביר להניח שהסברים ותוכחות לא יועילו להחזירו בתשובה, אין מקום, לדעת החזון איש, לראותו כ"תינוק שנשבה". ואכן גדולי הפוסקים של היהדות החרדית במדינת ישראל, נמנעו מיישום ההגדרה "תינוק שנשבה" בשאלות שונות שבהן הוא היה עשוי להיות רלוונטי.

35 בין הרבנים השוללים הבולטים: הרב חיים אלעזר שפירא ממונקטש, מנחת אלעזר, ברוקלין תשי"ח, חלק א, סימן עד; הרב בצלאל שטרן, שו"ת בצל החכמה, חלק חמישי, ירושלים תש"ן, סימן עח, אות ה; הרב משה פיינשטיין, שו"ת אגרות משה אבן העזר, חלק א סימן פב; שם, חלק ד, סימן נט, שם; אגרות משה אורח חיים, חלק א, סימן כג, שם; אורח חיים, סימן לג, שם; חלק ג, סימן כב; אורח חיים, חלק ה, סימן כח. חשוב לציין שאף רבי מאיר ישראל מראדין (החפץ חיים) נמנע באופן עקבי מלהשתמש בהגדרה תינוק שנשבה בספרי ההלכה שלו, ובמקומות רבים בחיבורו הגדול "משנה ברורה" ניכר שהוא מתייחס למחללי שבת כאל מומרים לכל דבר. על שיטתו בנושא זה, ראו ב' בראון, "מעמדם ההלכתי של 'פושעי זמננו' במשנת החפץ חיים", י' שטרן, ב' בראון, א' רוזנק ומ' לורברבוים (עורכים), על דעת הקהל: דת ופוליטיקה בהגות היהודית: ספר היובל לכבוד אביעזר רביצקי, כך שני, ירושלים 2012, עמ' 787–832.

36 לפירוט שיטותיהם של פוסקים אלה, ראו מ' אדלר, "ביירוים בדין תינוק שנשבה", ישורון, יב (תשס"ג), עמ' תקנב–תקסו; כן א"י רוס, "עדות של יהודי שאינו שומר מצוות", תחומין, כח (תשס"ח), עמ' 212–216.

37 א"י קרליץ, חזון איש, יורה דעה הלכות שחיטה א, ו. החזון איש סבר שיש צורך לבדוק היטב את מידת ההיכרות עם היהדות שיש לחילוני קונקרטי שעליו דנים, והוא נדרש להימצא בור בענייני יהדות וללא אנטגוניזם, כדי שיוכר כ"תינוק שנשבה". ראוי להדגיש שהספרות התורנית החילה את המושג "תינוק שנשבה" על חילוניים בזמננו, עליה נדון בהמשך, מקובל לצטט את דברי החזון איש שם ב, כח, המזכירים את המושג באופן כללי, תוך התעלמות מההגבלות המשמעותיות שבסימן א.

הרב יצחק וייס קובע שכאשר מדובר ביהודים הרחוקים מתורה וממצוות אין למול את בניהם בשבת ואין חובה לעשות זאת אף בחול.³⁸ הרב שמואל וואזנר סבר כי, "עצם ההלכה דתינוק שנשבה אינו פשוטה כל כך", שכן ברגע שאותו אדם מודע להיותו יהודי, ולכך שיש תורה לישראל, אין הוא יכול להיחשב עוד כאנוס.³⁹ הרב וואזנר אינו מהסס להחזיק בעמדתו גם כשמדובר בסוגיה של הצלת נפשות, ולדעתו, כשמדובר "במומר להכעיס ועוברי עבירה בשאט נפש אין מחללין" את השבת להצלתם.⁴⁰

הרב שלמה זלמן אויערבך כתב שאין ראוי לצרף מחלל שבת לכל דבר שבקדושה הדורש עשרה, אבל התיר להעלות מחלל שבת לתורה או לשאת כפיו ככהן "לצורך מטרה קדושה של קירוב רחוקים לתורה".⁴¹ לדבריו, קשה להגדיר במדויק את מעמדו של החילוני המצוי, אולם סביר שבנוגע לחילול שבת יש להחשיבו כמזיד, ואילו בנוגע למצוות אהבת ישראל יש לדון אותו כאנוס. תלמידו, הרב אביגדור נבנצאל, תמצת את עמדת רבו וכתב: "שמעתי מאדמו"ר הגרש"ז שהוא דן החילוניים בימינו כמזידים ולא כתינוקות שנשבו (פרט לתינוקות שנשבו ממש כעולי רוסיה)".⁴²

הרב משה שטרנבוך סבור שיש לבחון כל סוג של יהודים לגופו. העולים החדשים מרוסיה הם לשיטתו תינוקות שנשבו, שכן הם "לא ראו מהו דת ולא טעמו חיי תורה מעולם",⁴³ וכך גם בני קיבוץ של השומר הצעיר,⁴⁴ אולם חילוניים מן השורה אינם כאלה, לדעתו, ולכן כל המצוות הבסיסיות שבין אדם לחברו אינן

38 שו"ת מנחת יצחק א, קלז, וראו עוד תשובתו שם ו, ק.

39 ש' וואזנר, שו"ת שבט הלוי ט, קצח; שם, רנז.

40 שו"ת שבט הלוי א, קאא. אכן לדעתו יש היתר לחלל שבת בעבור חילוני כאשר יש ספק בדבר הגדרתו כמומר להכעיס, שכן גם ספק פיקוח נפש מצדיק חילול שבת.

41 ש"ז אויערבך, מנחת שלמה ב, ד, י. הרב אויערבך אף צידד בדעת הפוסקים האומרת שגם תינוק שנשבה לא מעלין אם נפל לבור.

42 בתשובה אחרת הרחוב וכתב שרבו מאוד הסוברים שהחילוניים אינם אנוסים כתינוק שנשבה, ובכללם גם החפץ חיים בספרו "משנה ברורה". עם זאת הוסיף שכאשר אין כל אפשרות אחרת ליצור מניין, אפשר "לסמוך על אלה שכתבו שבזמנינו שהפרוץ מרובה על העומד, הריהם כתינוק שנשבה." על פי מכתבים שצוטטו על ידי אדלר (לעיל הערה 36), עמ' תקסו.

43 מ' שטרנבוך, שו"ת תשובות והנהגות ה, צה.

44 שטרנבוך (שם) ב, תרפא.

תקפות לגביהם. לפיכך הוא פסק שאין חובה לשלם לפועל מחלל שבת את שכרו בזמן,⁴⁵ ויש להתייחס לבישול שלו כאל בישול עכו"ם.⁴⁶ פוסקים מובילים נוספים ביהדות החרדית ששללו את החלת המושג "תינוק שנשבה" על חילוניים בזמננו הם הרב יוסף שלום אלישיב, הרב ניסים קרליץ, והרב בנימין זילבר. לדברי הרב אלישיב: "בימינו כל חילוני יושב בין יהודים, האם אפשר לומר שאינו יודע מהי שבת?"⁴⁷ הרב קרליץ קבע כי "חילוני רגיל בארץ ישראל אינו תינוק שנשבה",⁴⁸ והרב זילבר ציין שהחילוניים "בארץ הקודש מעורבים בין קהילות המקיימים תורה ומצוות, לא שייך בזה תינוק שנשבה, ורובם הם להכעיס ממש [...] שכופרים בכל הקדוש לנו ושונאים הדת ונושאי דגלה".⁴⁹

"תינוק שנשבה" בפסיקת רבני הציונות הדתית

לעומת שיטתם של הפוסקים החרדים, אימצו רבני הציונות הדתית את המושג "תינוק שנשבה" כפתרון-על המופיע כמעט בכל סוגיה הלכתית של יחסי דתיים-חילוניים. העובדה שהציבור הציוני-דתי חי במדינת ישראל בחברה מעורבת מדתיים ומחילוניים יצר, ככל הנראה, את הצורך לנטרל את ההלכות המרחיקות שומרי מצוות ממחללי שבת ולמנוע בכך ניכור ועוינות. ההגדרה "תינוק שנשבה" אפשרה לרבנים אלה לעצב גישה הלכתית מכילה המצדיקה התעלמות מההלכות היוצרות חיץ בין הציבור הדתי לחילוני, ולכן היא אומצה בהתלהבות. אכן, אימוץ

45 שטרנבוך (שם) ב, תשל, עמ' תיב. הרב שטרנבוך טוען שהתורה העניקה זכויות מיוחדות ליהודים שומרי תורה שהם בגדר "אחיך במצוות". אלו שאינם שומרים תורה "הפקיעו עצמם" מזכויות אלה, אף אם הם אינם אשמים בכך שהם אינם שומרים.

46 שטרנבוך (שם) ה, רמט, עמ' שעג, וכן רנ, עמ' שעו. יצוין שהרב שטרנבוך אימץ בכל זאת את המושג תינוק שנשבה בשני מקרים שבהם חיפש שיקולים להקל על שומרי המצוות: האחד, כשהתיר לקבל תרומה ממחללי שבת, (שם רפה, עמ' תלו), והשני כשהתיר לבנים בעלי תשובה לאכול מאוכל שבישלו הוריהם, (שם רנ, עמ' שעו).

47 דעתו של הרב אלישיב הובאה על ידי א' שרמן, "תינוקות שנשבו בימינו", י' הקלמן (עורך), על מידין, ירושלים תשנ"ב, עמ' 164 בנושא צירוף מחללי שבת למניין. עמדתו הכללית הייתה ידועה בדרך כלל בדברים שבעל פה שנמסרו מפיו, ושנים רבות מאוחר יותר היא הופיעה בספרו של תלמידו ומקורבו הרב בן ציון קוק, "פניני תפילה". ראו התייחסות במאמרו של אבישי בן-חיים:

<http://www.nrg.co.il/online/1/ART1/902/701.html>

48 דברי הרב קרליץ מופיעים במכתב שהודפס בסוף הספר "כבוד והידור". הם הובאו על ידי אדלר (לעיל הערה 36), עמ' תקנט.

49 ב' זילבר, שו"ת אז נדברו, חלק ט, עמ' קמז-קמת, בני ברק תשל"ט.

זה לא התבצע באכחת החלטה אחת ולא התרחש בדורות הראשונים של רבנים אלה. אדרבה, הוא זכה ליחס מסויג בעבר והתקבלותו התפתחה בהדרגה. המחשה ברורה להסתייגות מהשימוש במושג "תינוק שנשבה" בעבר ניתן למצוא במשנתו ההלכתית של הרב יצחק אייזיק הלוי הרצוג, שכינה כרבה הראשי לישראל בשנות הקמת המדינה. הרב הרצוג חתר ליצירת תחוקה למדינת ישראל על פי ההלכה, וחיפש פתרונות לסוגיות אקוטיות דוגמת קבלת עדות בבית הדין מפי אדם שאינו שומר שבת. אף על פי שההגדרה "תינוק שנשבה" הייתה עשויה לפתור בעבורו בעיות קשות, מנע הרב הרצוג מלהשתמש בה וטען שקשה להחשיב חילוני בארץ ישראל כ"תינוק שנשבה" לגבי חילול שבת, "כיון שיודע שאנו מרעישים עולמות על חילול שבת".⁵⁰ לדעתו, החילוניים בארץ קרובים לשוגגים, ואינם בגדר אנוסים.⁵¹ במקום להשתמש במושג "תינוק שנשבה" הציע הרב הרצוג דרכים אחרות להכלת החילוני הישראלי בתוך הקולקטיב הדתי, כגון התבססות על הכלל, "ישראל אף על פי שחטא ישראל הוא"⁵² או קביעה עקרונית שהדרת מחללי שבת בעבר נועדה לגדור פרצות בישראל וכיום אין היא אפקטיבית, ולכן אין ליישמה.⁵³

לימוד תורה לחילוניים – דגם של התפתחות

ההתקבלות ההדרגתית של המושג "תינוק שנשבה" משתקפת יפה בנושא לימוד תורה לחילוניים. הבעיה ההלכתית בנושא זה נובעת מדברי חז"ל שאסרו ללמד תורה לתלמיד שאינו הגון.⁵⁴ בשנת תרפ"ח (1928) קיבל הרב יהושע קניאל, שכינה כרב ראשי בחיפה במשך שנים רבות, פנייה מהטכניון ללמד שם שיעורי תורה. הרב קניאל היה רב ציוני מובהק ותלמיד קרוב ביותר לראי"ה קוק, אך למרות זאת הוא חש רתיעה מלתת את הסכמתו מבלי שיקבל היתר מפורש מרבו, הרב קוק. הרב קוק התיר זאת וכתב בתשובתו: "אסור למנוע כל דבר תורה מכל

50 י"א הרצוג, שו"ת היכל-יצחק, ירושלים תשל"ד, אבן העזר ב, כו.

51 הרצוג (שם) ח, רטז-ריו, וכן פסקים, אבן העזר ז, עה.

52 בבלי, סנהדרין מד ע"א.

53 שם, וכן פסקים, חלק ראשון, סימן יג. על שיטתו של הרב הרצוג בנושא זה, ראו ע' נבות, בין החילוני למומר הדת בעת החדשה – הרבנים: ויינברג, הרצוג ועוזיאל, עבודת דוקטור, אוניברסיטת בן-גוריון, באר שבע 2005, עמ' 104–245.

54 רמב"ם, הלכות תלמוד תורה ד, א; שולחן ערוך, יורה דעה רמו, ז. המקור העיקרי להלכה זו מצוי בתלמוד בבלי, תענית ז ע"א; וחולין קלג ע"א.

אחד מישראל שבא ללמוד, כל זמן שאינו מוחזק לתלמיד שאינו הגון, דהיינו שמקדיח תבשילו חס וחלילה. וגם, הלא המאור שבדברי תורה מחזירם למוטב.⁵⁵ ההיתר ללמד תורה לחילוניים היה אפוא בספק גדול באותה העת, אף לרבנים מן הציונות הדתית, והשימוש במושג "תינוק שנשבה" כגורם להיתר לא עלה בשאלת הרב קניאל השואל, ולא בתשובת הרב קוק המתיר.

שלב שני בהתפתחות הנושא ניתן למצוא בשנות השישים של המאה הקודמת, כאשר רבנים בציונות הדתית עסקו בסוגיה זו בהקשר של הוראת לימודי קודש בבתי הספר הממלכתיים. הם נדרשו למאמרים גדושים במקורות וטעונונים בטיעונונים במאמציהם להצדיק הוראה של מקצועות הקודש לתלמידים שאינם שומרי מצוות.⁵⁶ בשלב זה עלה המושג "תינוק שנשבה" כגורם מרכזי להיתר בד בבד עם צמצום ההגדרה "תלמיד שאינו הגון".

בעשורים האחרונים של המאה העשרים נהיה היתר זה מובן מאליו, ואף הפך לחובה, כאשר גם רבנים מהיהדות החרדית מאמצים בנושא ספציפי זה את ההגדרה "תינוק שנשבה".⁵⁷ ההישענות על המושג "תינוק שנשבה" כגורם המתיר לימוד תורה לחילוניים, שלא הופיע כלל בשיקוליהם של הרבנים המובילים בציונות הדתית בראשית המאה העשרים, הפך לכלי חשוב בידי רבנים באמצע המאה, ולקראת שלהי המאה העשרים התקבל כשיקול מכריע שאינו רק מתיר אלא אף מחייב זאת.

55 על חילופי המכתבים בין הרב קניאל לרב קוק, ראו אליאב שוחטמן, "שיעורי תורה במוסד חילוני", תחומין, י (תשמ"ט), עמ' 245–257. יצוין שהרב קוק התנה את הוראת התורה לסטודנטים בטכניון בחבישת כיסוי ראש ובלבישת תלבושת הולמת.

56 כ"פ טכורש, "הוראת תורה לתלמידים שאינם מקיימים מצוות", שמעתין, 9 (תשכ"ו), עמ' 32–33; א"ג אלינסון, "הוראת מקצועות הקדש לתלמידים שאינם שומרי מצוות", שמעתין, 18 (תשכח–תשכט), עמ' 34; י"מ לאו, "בדין חנוך והוראה לתלמיד שאינו הגון", קובץ תורה שבעל פה, מוסד הרב קוק, כג (תשמ"ב). יש לציין בהקשר זה עוד את תשובתו של הרב ח"ד הלוי בעניין לימוד תלמידים חילוניים במסגרת החינוך הממלכתי-דתי. הרב הלוי מסתייג מכך נמרצות וכותב, "שאינן שום צד היתר ללמד תורה לתלמיד שאינו הגון". ראו ח"ד הלוי, עשה לך רב, תל-אביב תשמ"ג, חלק ו, סימן ס.

57 ראו א' שרמן, "הוראת תורה לאחים שאינם שומרי תורה ומצוות" תחומין, יג (תשנ"ג), עמ' 274–280. מטרתו העיקרית של הרב שרמן במאמרו היא להוכיח שלא רק מותר ללמד תורה לחילוניים, שהם בבחינת תינוקות שנשבו, אלא יש אף חובה לעשות זאת. גישה דומה מופיעה גם אצל י"י וייס, מנחת יצחק, חלק ג, סימן לח, סעיף ב.

מתן סיוע חיוני למחללי שבת

ההגדרה "תינוק שנשבה" מיושמת בפסיקה הציונית דרך קבע ככלי המאפשר חיים חברתיים תקינים בין דתיים לחילוניים במושגי החברה המודרנית. הרב יעקב אריאל מתיר לבוא לעזרת יהודי שנסע בשבת ונפצע קשה בתאונת דרכים, "וזאת על סמך המקובל בין פוסקי הדורות האחרונים שמחלל שבת בימינו אינו פושע, אלא תינוק שנשבה".⁵⁸ הרב אריאל קובע שכל חילוני נכנס להגדרה זו, "ולא יצא מכלל זה אלא ישראל מומר להכעיס".⁵⁹ בתשובה זו הוא מספק גם הגדרה והסבר לקטגוריה של "תינוק שנשבה", ולפיה יש שני תנאי הסף הדרושים כדי שאדם ייכלל בהגדרה זו: הוא לא למד תורה וכן לא חווה שבת בביתו: "מי שאינו יודע שבת מה היא, שלא קרא ולא שנה ולא ראה ולא שמע בביתו מעולם מהי שבת, והוא נוסע לתומו בשבת". אין ספק שיש בחברה הישראלית מחללי שבת רבים שעל פי הגדרות אלה לא היו אמורים להיחשב כ"תינוק שנשבה", שכן הם גדלו בבתים דתיים או מסורתיים והכירו מקרוב שומרי שבת, אולם הרב אריאל בוחר להתעלם מכך ולהכליל את כל החילוניים בהגדרה כוללת של בורות וריחוק, כדי להתיר את הצלתם בשבת.

גישה זו, המתירה הצלת מחללי שבת על בסיס הגדרתם כ"תינוק שנשבה", התקבלה באופן גורף בפסיקה המכוונת לציבור הרחב. הרב פרופ' אברהם שטיינברג נקט בה ב"אנציקלופדיה ההלכתית-רפואית", והסביר שלמרות שעל פי ההלכה אין מחללים שבת לשם הצלת מחלל שבת, שהרי לפי שורת הדין מורידין אותם ולא מעלין, "בזמננו יש שכתבו, שאין דין זה נוהג כלל, ודינם של המומרים לחלל שבת בזמננו כאנוסים, כדין תינוק שנשבה [...] ולפיכך מחללים את השבת אפילו על מומר לחלל שבת בפרהסיא".⁶⁰ מחבר האנציקלופדיה מבכר שלא לפרט מי הם הפוסקים שכתבו אחרת ומה דעתם. במקורות שהוא מציין מופיעה רשימה של פוסקים שדנו בנושא, כך שמתקבל הרושם שכולם מסכימים פה אחד על הגדרת החילוניים שבזמננו כ"תינוק שנשבה". ברם, למעשה חלק ניכר מאותם

58 י' אריאל, באהלה של תורה, כפר דרום תש"ס, חלק שני, אורח חיים, מו, ז-ח, עמ' 171.

59 שם, עמ' 172.

60 א' שטיינברג, "שבת", אנציקלופדיה ההלכתית-רפואית, ו, ירושלים תשנ"ט, עמ' 311-312.

פוסקים הזכירו את המושג "תינוק שנשבה", אך הביעו הסתייגויות שונות מהחלתו על חילוניים בזמננו.⁶¹

לשם השוואה אציין שגם פוסקים מהיהדות החרדית מתירים הצלת נפשות של מחללי שבת, אך הם נמנעים מגיוס המושג "תינוק שנשבה" לשם כך. הרב אלישיב, לדוגמה, התיר לחיילים לאבטח מטיילים בשבת תוך שהוא נמנע במודגש מלהיכנס לשאלה האם ניתן להגדירם כתינוקות שנשבו. הנימוק שמצדיק זאת הוא, לדבריו, הימצאותם של "ילדים וילדות קטנים, מתחת לגיל מצוות, שבוודאי אינם מוגדרים כמומרים".⁶²

המושג "תינוק שנשבה" מאפשר העלמת עין מהדרישה ההלכתית להדיר מחללי שבת לא רק כשמדובר בהצלת חיים, כי אם גם במקרים של עזרה למחלל שבת בפרהסייה בחיי השגרה. במאמר העוסק בקריטריונים לחלוקת כספי ציבור מצייין הרב אורי דסברג שאסור לסייע לעבריין להכעיס בנתינת צדקה, וכי אף לגבי עבריין לתאבון אין חיוב לסייעו, ובמקרים מסוימים יש האוסרים לסייעו. עם זאת הוא קובע, "שתינוק שנשבה אינו בכלל אלה", ולדבריו, אלו שאינם מקיימים מצוות בימינו דינם כדין "תינוק שנשבה".⁶³

דו-קיום של דתיים וחילוניים

בשני הנושאים הקודמים עמדנו על סוגים של נתינה מהצד הדתי לצד החילוני, אם בהיבט הרוחני – לימוד תורה, ואם בהיבט הפיזי – הצלה וצדקה. בעיות אחרות מתעוררות כאשר יישום ההלכה הפורמלית עלול לשבש את מרקם היחסים הבריא בין דתיים לחילוניים. אחת הדוגמאות הבולטות לכך מצויה בסוגיה עקרונית הנוגעת למרחב הציבורי בישראל. הרב שאול ישראלי דן בשאלה האם מבחינה הלכתית יש מקום לכפייה דתית במדינת ישראל. התשובה האותנטית אמורה להיות חיובית, שכן יש חובה על יהודים להפריש יהודים אחרים מעברות. אולם הרב ישראלי דוחה מסקנה זו בעשותו שימוש במונח "תינוק שנשבה"

61 שם, הערה 173. פרופ' שטינברג מזכיר את ספרי השו"ת של הרבנים שיק, וייס, פיינשטיין, וואזנר וולדינברג, ואחרים, שכפי שהזכרנו לעיל, התקשו להסכים להחלת ההגדרה "תינוק שנשבה" על כלל החילוניים בזמננו.

62 א' שרמן, "פקוח נפש בשבת כלפי הפורשים מדרך התורה", תחומין, ג (תשמ"ב), עמ' 28.

63 א' דסברג, "קריטריונים לחלוקת כספי ציבור", תחומין, ד (תשמ"ג), עמ' 413. הרב דסברג מתבסס בעניין זה על החזון איש יו"ד א, ב, כשהוא נמנע מלציין את ההסתייגות המופיעה אצלו.

ההולם לדעתו את כלל החילוניים בזמננו, שבגין החינוך וההשפעה הסביבתית אינם מכירים בערך המחייב שבמצוות. כיוון שכך, הוא טוען, "גם אם תגבר ידנו עליהם ע"י ההכאה לא ישתכנעו באמיתת המצוות ולא יסכימו להם מרצון. ממילא כל המטרה שבכפיה על המצוות לא תושג ע"י הכפיה".⁶⁴ ההגדרה "תינוק שנשבה" מנפקת במקרה זה לגיטימציה להימנעות מפעילות ציבורית שעלולה לזרוע מתחים בין דתיים לחילוניים, תוך נטרול הגישה ההלכתית האותנטית המחייבת כפייה על המצוות והפרשת עבריין מן העברה.

גישה עקרונית זו באה לידי ביטוי בנושאים ספציפיים שבהם החשבת החילוניים בזמננו כמומרים עלולה לטרפד את היחסים בחברה. אחד הנושאים הקלאסיים העולה בהקשר זה הוא שאלת איסור היין שנגע בו מחלל שבת.⁶⁵ הרב אברהם וסרמן מתיר זאת בזמננו, וטוען שבהיעדר מרכיב החוצפה וההתרסה, וכאשר חילול השבת אינו מעיד בהכרח על כפירה, ניתן להגדיר את מחלל השבת כ"תינוק שנשבה".⁶⁶ לדבריו, אם הגדרת מחללי השבת כ"תינוק שנשבה" הייתה נכונה בעת שניתנו תשובותיהם של פוסקי המאה התשע-עשרה, בוודאי שכך הדבר בזמננו. על פי הרב דוד בן זוון,⁶⁷ הגדרה זו היא גם אחד הגורמים המתירים יינו של מחלל שבת. תשובותיהם של פוסקי גרמניה שדיברו על יהודים מסורתיים של זמנם והקלו בדיעבד, הופכים אפוא בידי הרבנים בישראל של היום לעיקרון כולל המכיל את הרוב הגדול של החילוניים בארץ ומחזק היתר מלכתחילה.

נושא נוסף שבו המושג "תינוק שנשבה" נקרא לעזרה, הוא קבלת עדות מיהודי שאינו שומר מצוות. שאלה זו נוגעת לעניינים רבים, כגון קביעת מוות, עדות על רווקות, עדות לקידושין, עדות בתיקי גירושין בבתי הדין, בדיני איסור

64 שאול ישראלי, "כפיה דתית" בהלכה, בצומת התורה והמדינה ב, תשנ"א, עמ' 108. כאשר להסבר בדבר מטרת הכפייה הדתית בהלכה מתבסס הרב ישראלי על הרמב"ם, משנה תורה, הלכות גירושין ב, כ.

65 סקירה וניתוח מפורטים של השתלשלות הפסיקה לדורותיה מתקופת התלמוד ועד העת החדשה מופיעים אצל זוהר ושגיא (לעיל הערה 3).

66 א' וסרמן, רעך כמוך, בירור הלכתי בסוגיות שבין דתיים וחילוניים, רמת-גן תשס"ח, עמ' 49; הנ"ל, "יין שנגע בו מחלל שבת", תחומין, יט (תשנ"ט), עמ' 309. חשוב לציין שיש שיקולים הלכתיים נוספים העשויים להתיר יין שנגע בו מחלל שבת. חלקם אף מובאים במאמרו של הרב וסרמן, ואחרים מופיעים אצל ד' בן-זוון, "יינו של מחלל שבת", תחומין, כה (תשס"ה), עמ' 381–391, אולם הרב וסרמן אינו מסתפק בהם והוא נדרש גם לאבחנה של "תינוק שנשבה" המאפשרת היתר גורף ביותר.

67 ד' בן זוון (שם), עמ' 379.

והיתר, בדיני ממונות ועוד. נראה שגם בתחום זה מתחזקת והולכת המגמה המקלה ומצדדת בנאמנותם של חילוניים, חרף העובדה שעוברי עברה פסולים לעדות מהתורה.⁶⁸ מגמה זו ניכרת בשורה של מאמרים ופסקים העוסקים במגוון סוגיות של עדות חילוני בזמננו.⁶⁹

מתיחות בין דתיים לחילוניים על רקע הלכתי עשויה להתרחש באופן ממוקד בתחום היחסים בתוך המשפחה. דוגמה מובהקת לכך היא השאלה האם משפחה דתית צריכה לנהוג דיני אבלות על בן המשפחה שחדל לשמור מצוות. פסיקת הרמב"ם קובעת מפורשות שאין להתאבל על כופרים ולא על "הפורשין מדרכי צבור והם האנשים שפרקו עול המצוות מעל צוארן". עם מותם של אלה, קובע הרמב"ם, "אחיהם ושאר קרוביהם לובשין לבנים ומתעטפים לבנים ואוכלים ושותים ושמים שהרי אבדו שונאיו של הקב"ה [...]"⁷⁰. ברוב החוגים הדתיים אין נוהגים כך. כאשר הרב שלמה אבינר נשאל בעניין זה הוא אישר את הנהוג המקל וכתב, כי "לא ראינו במציאות שלנו שיימנעו מלהתאבל על אנשים חילוניים למיניהם". סברתו היא שיש להם דין של "תינוק שנשבה"⁷¹. יושם אל לב שהרב אבינר נקט בדבריו בהכללה גורפת של כלל החילוניים, על אף ששורת הדין נותנת שיבחין ביניהם בהתאם ליחסם למסורת ולבית גידולם.

התינוק שנשבה בדברים שבקדושה ובצה"ל

אחד התחומים שבהם ההגדרה "תינוק שנשבה" מופיעה בשכיחות גבוהה כדי לאפשר הכלה של יהודים שאינם שומרי מצוות, נוגע לתפילות בבתי הכנסת, וגם כאן בולטת ההתפתחות בקבלת המושג. מסורת הפסיקה מהעבר מונעת מלצרף

68 המקור לפסילת עוברי עברה לעדות הוא בפסוק, "אל תשת ירך עם רשע להיות עד חמס" (שמות כג, א), ובשולחן ערוך, חושן משפט, לד, א—ד נפסק כי כל מי שעובר עברה מהתורה במזיד פסול מהתורה לעדות.

69 ראו י' שיבר, "קבלת עדים פסולים", תחומין, כה (תשס"ה), עמ' 254–263. המחבר מעלה את המגמה החדשה בבתי הדין בישראל לקבל עדות של חילוניים שניתן להגדירם כתינוקות שנשבו, אף אם הם גדלו בארץ. א"י רוס, "עדות של יהודי שאינו שומר מצוות", תחומין, כה (תשס"ח) עמ' 218–222, מוליך במאמרו למסקנה כללית לגבי קבלת עדויות מחילוניים, וסרמן (לעיל הערה 66), עמ' 117–128, בעניין נאמנות של חילוני כעד לקידושין; הנ"ל, לגבי נאמנות בדיני איסור והיתר, שם, עמ' 109–116, וכן במאמרו "האם חילוני נאמן לכשרות?", תחומין, כ (תש"ס), עמ' 20–206.

70 הלכות אבל א, י.

71 ש' אבינר, שאלת שלמה, חלק ג, ירושלים תשס"ו, סימן שכז, עמ' 136.

מחללי שבת למניין, אינה מאפשרת להם לשמש שליחי ציבור,⁷² לעלות לתורה⁷³ או לשאת כפיים בברכת כוהנים.⁷⁴ מאז תשובתו ההלכתית של הרב דוד צבי הופמן בעניין צירוף מחלל שבת למניין נדונה שאלה זו במאמרים ובפסקים רבים מספור.⁷⁵

בגישתם של רבני הציונות הדתית ניתן להצביע על מגמה מתמשכת של מעבר מהסתייגות להכלה. בקרב רבנים ציוניים מהדור הקודם הייתה קיימת רתיעה מצירוף יהודים שאינם שומרי מצוות למניין. כך לדוגמה הרב אברהם שרמן העיד שבהיותו רב צבאי שמע הוראה מהרב צבי יהודה קוק להימנע מלצרפם.⁷⁶ פסקה לחומרה בעניין זה מופיעה גם אצל הרב מרדכי אליהו.⁷⁷ ברם, בהדרגה קנתה שביתה ההסתמכות על ההגדרה "תינוק שנשבה" שאפשרה צירוף חילוניים.

ניתן לעמוד יפה על מגמה זו מתוך בדיקת הספרות התורנית העוסקת בענייני הלכה וצבא. השירות בצה"ל מיישם באופן התמציתי והאינטנסיבי ביותר את השינוי החברתי שהתרחש בחברה היהודית עם המעבר מגולה למדינה, שכן הצבא מאגד ביחד את כל המשרתים בו למסגרת מאוחדת ויוצר בכך תערובת הדוקה ותובענית של חיים משותפים לדתיים וחילוניים, שאין דומה לה במסגרת אזרחית, ולא הייתה דוגמתה מעולם בחיים היהודיים מחוץ למדינת ישראל.

השאלה הספציפית של צירוף למניין שכיחה למדי במחנה הצבאי שהחיללים הדתיים נדרשים בו פעמים רבות לסיוע של חבריהם החילוניים בהשלמת המניין. הרב אברהם שפירא הכריע בעניין זה בעת שכיחן כרב הראשי לישראל וקבע

72 שולחן ערוך, אורח חיים נה, יא, לדברי רבי ישראל מאיר הכהן: "מומר לעבודת גלולים או לחלל שבת בפרהסיא דינו כעכו"ם ואינו מצטרף [...] משנה ברורה, שפה, ד.

73 לגבי עלייה לתורה כתב הרב צבי הירש אשכנזי: "וביחוד המחלל שבתות בפרהסיא שהוא כגוי גמור [...] ואיך יתכן שיעלה לקרות בתורה בצבור, והלא אין לך חילול השם וכיבוי מאור הדת גדול מזה", שו"ת חכם צבי, סימן לח.

74 שולחן ערוך, אורח חיים קכח, לז.

75 ראו מקורות רבים במאמרו של ד' פיקסלר, "צירוף מחלל שבת למניין והעלאתו לתורה", תחומין, כו (תשס"ו), עמ' 293–304; וסרמן, (לעיל הערה 66), עמ' 79–108. אסתפק אכן בהפניה ספציפית לחיבורו ההלכתי רב ההשפעה של רבי ישראל מאיר הכהן (החפץ חיים) "משנה ברורה" שנקבע בו באופן חד-משמעי, כי "מי שהוא מומר לחלל שבת בפרהסיא דינו כעכו"ם, ואינו מצטרף" למניין סימן נה, ס"ק מו. כך קבע גם הרב ח"ד אזולאי, (החיד"א), שו"ת רב פעלים ג, יב.

76 שרמן (לעיל הערה 47), עמ' 165.

77 מ' אליהו, ספר הלכה חלק א, עמ' קיט.

שמחללי השבת שבזמננו הם כתינוקות שנשבו, ולכן ניתן לצרפם.⁷⁸ בתשובתו התבסס הרב שפירא על מכוני המושג במאה התשע-עשרה, והוסיף לכך טענה שלפיה מחלל שבת המעוניין להצטרף למניין מראה בכך שרצונו להתפלל. בכך מפקיע עצמו מקטגוריה של מומר הדומה לעובד עבודה זרה.

תשובת הרב שפירא הפכה לאבן פינה בפסיקה ההלכה בצה"ל, וממנה ואילך ההיתר חוזר ונשנה בכתביהם של הרבנים הצבאיים תוך דחיקה והתעלמות מהפוסקים האוסרים זאת. שורה של רבנים שעסקו בענייני צבא והלכה התירו לצרף חילוניים למניין תוך הגדרתם כ"תינוק שנשבה". בהם היו הרב יצחק קויפמן,⁷⁹ הרב מישאל רובין,⁸⁰ הרב נחום רבינוביץ⁸¹ והרב אביחי רונצקי.⁸² עם זאת הוסיפו הרבנים קויפמן, רובין ורבינוביץ סייג להיתר, וקבעו שיש להבחין בין חייל חילוני שמצטרף למניין מרצונו החופשי ובין חייל העושה זאת רק על מנת "לעשות טובה" לחבריו, ואותו אין לצרף. מעניין לציין שהרב רונצקי מציין בספרו שיש "חבל פוסקים" שאסרו צירוף מחלל שבת למניין, אך כותב, כי "רבים הם שדימו את מחללי השבת שבדורנו לתינוקות שנשבו", כאשר הוא מציין במקורותיו רק את תשובתו של הרב שפירא. בולטת העובדה שהרב רונצקי לא נקב בשמם של אותם "רבים" ונראה שמדובר בהקלה הלכתית שהלכה ורווחה מתוך תפיסה אידאולוגית עקרונית, אך בעת שפורסמו הדברים היא טרם זכתה לגיבוי רב בספרות ההלכתית הכתובה. המושג "תינוק שנשבה" זכה אפוא למעמד של עיקרון מוסכם אשר ניתן להשתמש בו בנושא צירוף למניין, והוא אומץ גם

- 78 פסיקת הרב שפירא ניתנה כמענה לשאלה של הרב יעקובוביץ שספרו היה אחד הראשונים שפורסמו בענייני צבא והלכה. ראו 'יעקובוביץ, אור יצחק: פעילות מבצעית בצה"ל על פי ההלכה, ירושלים תשמ"ד, עמ' 3-4.
- 79 'קופמן, הצבא כהלכה: הלכות מלחמה וצבא, עמ' טיט-תכא. בהשלמות לספר מובאת תשובתו של הרב שפירא ההופכת לבסיס להיתר כנגד כל הפוסקים שאסרו.
- 80 מ' רובין, המורים בקשת: שו"ת בענייני צבא, קריית ארבע-חברון תשנ"ט, עמ' 143-145. הרב רובין טרם הכיר, ככל הנראה, את תשובת הרב שפירא, ולכן כתב זאת מדעתו. יש לציין שבסוף דבריו מוסיף הרב רובין הסתייגות נוספת ומאמץ את קביעת הרב נבנצאל, שלפיה אדם שאינו מאמין במציאות האל או כופר בערך התפילה אינו יכול להצטרף.
- 81 נ' רבינוביץ, מלומדי מלחמה: שו"ת בענייני צבא וביטחון, מעלה אדומים תשנ"ד, עמ' 59-61.
- 82 א' רונצקי, כחצים ביד גיבור: שאלות ותשובות בענייני צבא ומלחמה, חלק א, עמ' 24.

בספר ההלכה הרשמי של הרבנות הצבאית, "מחנה ישראל", אך ההסתייגויות של הרבנים אטלינגר והופמן שחידשוהו נזנחו כליל.⁸³

התקבלות ההגדרה "תינוק שנשבה" כפתרון המאפשר צירופו של מחלל שבת למניין, לא נותרה סגורה במחנות הצבא, ורבנים ציוניים רבים אימצו אותה אף בחיים האזרחיים. אזכיר כדוגמה את דבריו של הרב אליעזר מלמד שהתיר זאת מפני "שלרוב החילונים יש דין תינוק שנשבה ולא מומר להכעיס".⁸⁴ למסקנה זו הגיע גם הרב אברהם וסרמן בספרו "לרעך כמוך",⁸⁵ והיא זכתה לפיתוח נרחב במאמרו של הרב דרור פיקסלר.⁸⁶

תחולת ההגדרה "תינוק שנשבה" אף היא הלכה ותפחה עם השנים. מתשובתו של הרב שפירא ניתן היה להבין שרק חילוני המצטרף למניין מתוך נטייה וולונטרית מסוימת ליטול חלק בתפילה ראוי להצטרף. כך נקטו כמה ממחברי הספרות ההלכתית בענייני צבא. אולם מפסקים של רבנים אחרים בציונות הדתית נראה שהם רואים בהגדרה "תינוק שנשבה" את בררת המחדל הטבעית באשר ליחס למרבית החילוניים בישראל. כך לדוגמה הרב פיקסלר החיל אותה על "חילוניים של ימינו" ללא כל סייג.⁸⁷

דוגמה חשובה וכוללת בהקשר זה ניתן למצוא בפסקיו של הרב יעקב אריאל, הנחשב למורה דרך בעבור רבנים רבים בציונות הדתית. בתוך דיון העוסק ביחס לתשעה באב בזמננו כותב הרב אריאל שבעם ישראל, "רובם ככולם תינוקות שנשבו".⁸⁸ ואכן אחת מתשובותיו של הרב אריאל בסוגיית הצירוף למניין אינה

83 תורת המחנה, חלק א, פרק י, סימן ה', עמ' 101. הספר נכתב על ידי הרב אייל קרים, כיום הרב הראשי לצה"ל, והרב יצחק ריבלין מבית המדרש להלכה של הרבנות הצבאית. חשוב לציין שבצד ההגדרה "תינוק שנשבה" התבססו הרב שפירא וההולכים בעקבותיו גם על שיקול פרגמטי עקרוני, ולפיו צירוף חילוניים למניין עשוי לקרב אותם לתורה, בעוד שהימנעות מצירופם תגרום להרחקתם.

84 א' מלמד, פניני הלכה, הר ברכה תשס"ג, הלכות תפילה, פרק שני, סעיף ח, עמ' 30.

85 א' וסרמן, לרעך כמוך, עמ' 88.

86 ד' פיקסלר, "צירוף מחלל שבת למניין והעלאתו לתורה", תחומין, כו (תשס"ו), עמ' 293-304.

87 שם, עמ' 304.

88 הרב אריאל (לעיל הערה 58), סימן עד, עמ' 273. התפיסה שלפיה "יהודים שאינם שומרי מצוות [...] רובם ככולם כתינוקות שנשבו", מופיעה במאמריו של הרב אריאל גם כאשר מגמתו היא לפסוק לחומרה. ראו באהלה של תורה, כרך ראשון, כפר דרום תשנ"ח, אבן העזר, סימן פב, סעיף ג, עמ' 398 בדיון על כשרות חילוני בתור עד לקידושין.

מותירה מקום לספקות בדבר ההיקף של ההגדרה הנדונה. בתשובה זו התיר הרב אריאל באפשרות לצרף למניין ביום הכיפורים יהודים חילוניים שאוכלים ביום הכיפורים, בהיותם בבחינת "תינוקות שנשבו", על אף שברור בעליל שהם רחוקים ביותר מאמונה וממצוות. הרב אריאל נדרש לחזק את דבריו בסברה חדשנית שלפיה, "אין לך אדם שבשעת מצוקה לא פונה לכוח עליון לעזרה". הנחה ספקולטיבית זו מאפשרת לרב אריאל לראות כל חילוני מצוי כחוזר בתשובה פוטנציאלי, וכך הוא יכול להרחיב את יריעת ההגדרה של המושג "תינוק שנשבה" באופן שבוחר לא רק את יחסו העכשווי של החילוני למסורת, אלא גם נשען על מידת אמונתו בעתיד.⁸⁹

בדומה להיתר לצרף מחלל שבת למניין התקבל בקרב הרבנים בציונות הדתית גם ההיתר להעלותו לתורה ולאפשר לו לשאת כפיים ככוהן.⁹⁰ נראה שאף בנוגע לאפשרות שמחלל שבת יהיה שליח ציבור מסתמנת מגמה של התפתחות בכיוון המקל. הרב שלמה גורן, במאמריו משנות השמונים של המאה שעברה, אסר זאת באופן חד-משמעי;⁹¹ הרב מלמד כתב רק כי "אין ראוי למנותו חזן";⁹² הרב וסרמן מציע לאפשר לו לעבור לפני התיבה החל מ"אשרי ובא לציון" ועד סיום התפילה;⁹³ ואילו הרב שמואל דוד, רבה הראשי של עפולה, מגלה במאמרו בעניין זה נטייה ברורה להתיר למחלל שבת להיות שליח ציבור בכל התפילה, וזאת בהסתמך, בין השאר, על ההגדרה "תינוק שנשבה".⁹⁴

- 89 הרב אריאל (לעיל הערה 58), סימן פב, סעיפים ב-ג, עמ' 294–295. מסקנתו היא שניתן אכן לצרף חילוניים שאוכלים ביום הכיפורים למניין רק בליל יום כיפור טרם שיאכלו, אך ביום עצמו, מעת שאכלו אין לצרפם (עמ' 296). רק בשעת הדחק הוא מתיר לצרף אנשים שמבחינה עקרונית מוכנים לצום, אך בשל החום והצמא התקשו לעמוד בכך (עמ' 295). בתשובה אחרת מחיל הרב אריאל את ההגדרה "תינוק שנשבה" גם על יהודים רפורמים על אף שמבחינת אמונתם הם בגדר כופרים ואפיקורסים האמורים להיות מורחקים מכלל ישראל. ראו שם, אורח חיים ב, סימן כח, סעיף ד-4, עמ' 109.
- 90 ראו לדוגמה א' מלמד, פניני הלכה, הלכות תפילה, פרק כ, סעיף י, עמ' 307, תורת המחנה, חלק א, פרק יג, תשובה כד, עמ' 138, ופרק טו, תשובה יא, עמ' 152.
- 91 ש' גורן, משיב מלחמה: שאלות ותשובות בענייני צבא מלחמה ובטחון, חלק שני, ירושלים תמ"ד, עמ' קסט-קעט. אכן לגבי צירוף למניין הקל הרב גורן, וכן בדיון יין שנגע בו מחלל שבת, ראו ש' גורן, "דין מחלל שבת בפרהסיא בזמן הזה", עטורי כהנים, 110 (תשנ"ד), עמ' 7–9.
- 92 מלמד (לעיל הערה 84), עמ' 30.
- 93 וסרמן (לעיל הערה 66), עמ' 104.
- 94 ש' דוד, "עובר עבירה – האם רשאי להיות ש"ץ?", תחומין, לא (תשע"א), עמ' 197–205.

מקרה מבחן נוסף הנוגע למעמדו של החילוני בקיום מצוות נוגע לקידוש בשבת, ואף בו ניתן להצביע על מגמה התפתחותית. שאלה זו מצויה אף בבסיס צה"ל, שם קורה לא אחת שחיילים שאינם שומרי מצוות מעוניינים לערוך קידוש לכלל החיילים בחדר האוכל של היחידה. הרב מישאל רובין קבע בספרו שעל המקדש להיות אדם דתי. הוא אימץ את גישתו של הרב אביגדור נבנצאל שלפיה כופר אינו יכול להוציא ידי חובת קידוש, שכן אם אינו מאמין באל ובמצוותיו, ולא בשבת כעדות למעשה בראשית, ברכתו היא כצפוף הזרזר.⁹⁵ במקרה שאין בררה דרש הרב רובין שהחייל הדתי יאמר את הקידוש בלחש בעצמו, והוסיף שאף יאחז בידו בכוס יין.⁹⁶ הרב אביחי רונצקי, לעומת זאת, נקט בגישה מרוכנת יותר. לפי מסקנתו מדובר רק בעדיפות לכתחילה שהחייל הדתי יאמר את ברכת הקידוש בלחש עם המקדש, שכן אין הוא רואה את החייל החילוני ככופר וכמחלל שבת. בעניין זה הוא סומך על "הרבה מאחרוני זמננו שתועי הדורות האחרונים, קשה לכנותם בשם כופרים".⁹⁷ בספר האחרון בענייני צבא "מחנה ישראל", הושלם שינוי הגישה. התשובה פותחת שם בפסיקה חיובית ולפיה, "לאור דבריהם של רבים מפוסקי דורנו בעניין מעמדם ההלכתי של מי שאינם שומרי מצוות [כתינוקות שנשבו, ר"ל] ניתן לצאת בשעת הדחק ידי חובה בקידוש שנערך על ידיהם".⁹⁸ היתר ברור עוד יותר מופיע בתשובתו של הרב יעקב אריאל שקובע, כי "ציבור זה של חיילים תינוקות שנשבו הם וכאנוסים דמו". לפיכך, טוען הרב אריאל, הגם שהם מחללים שבת בפרהסייה הרי הם כאדם ההולך במדבר שבשל מצבו הוא אנוס לבצע מלאכות בשבת מפני פיקוח נפש, ואין זה נחשב חילול שבת בעבורו כלל.⁹⁹

95 א' נבנצאל, "תגובה לתשובות הלכתיות", עטורי כהנים, 145 (שבט תשנ"ז), עמ' 34. התגובה שבה והודפסה בספרו של רונצקי כחיצים ביד גיבור, ב, ירושלים תשנ"ח, עמ' 125.

96 רובין (לעיל הערה 80), עמ' 3-4. הדרישה לאחיזה בכוס היין היא על פי פסק הרב דב ליאור.

97 הרב רונצקי, (לעיל הערה 82), עמ' 33-34. הסיבה להחמרה מלכתחילה שציינ הרב רונצקי היא רק מחשש שהוא אינו מבין את משמעות הפעולה של הוצאת השומעים ידי חובתם, ואפשר שאף תופס את הקידוש כטקס מסורתי גרידא ולא כחובה הלכתית.

98 תורת המחנה (לעיל הערה 83), כרך שני, פרק לג, סימן יז, עמ' 56.

99 הרב אריאל (לעיל הערה 58), סימן כד, עמ' 89.

מהו הבסיס הרעיוני המאפשר לראות יהודים הגדלים בארץ כתינוקות שנשבו? בפסיקת הרבנים של היהדות החרדית, המושג "תינוק שנשבה" מתפרש בהתאם להגדרתו המצומצמת, שלפיה יהודים המכירים שומרי מצוות מקרוב חשופים למסורת ישראל ויודעים על מצוותיה, אינם יכולים להיכלל בהגדרה זו. רבני הציונות הדתית יצרו הרחבה משמעותית בתפיסת מושג זה. לדידם, גם כאשר התנאים הללו קיימים יוגדרו אנשים כ"תינוק שנשבה", בשל הסיבות האלה: "שלא חונכו לשמור מצוות"¹⁰⁰, בגין כך "שאינם יודעים חומרת האיסור"¹⁰¹, או בגלל ההשפעה הסביבתית החילונית.¹⁰² השפעת רוח הזמן הופכת להיות גורם מרכזי המגדיר מחדש מיהו "תינוק שנשבה", תוך הרחבת גבולות החובקת את רוב החילוניים בישראל.¹⁰³

סיכום

ההתמודדות עם התמורות שחלו בעם ישראל בעת החדשה הציבה בפני רבני העת החדשה אתגר משמעותי שהצריך גיבוש של הגדרות חדשות ליהודי המוגדר בהלכה כרשע, כמומר או כמחלל שבת. כמענה לאתגר זה הציעו רבני גרמניה במאה התשע-עשרה את המושג "תינוק שנשבה", שנועד לאפשר דו-קיום עם החילוניות והכלה של החילוני, אך החלתו על החברה הישראלית של זמננו נתקלה בקשיים. בעבור הפוסקים ביהדות החרדית חברו קשיים אלה לגישה האידאולוגית הגורסת שיש להציב חיץ בין דתיים לחילוניים, ולהסתגר מפני גילויים של תופעת החילון. מבחינתם, הצבת גבולות הפרדה הלכתיים עולה בקנה אחד עם ההפרדה הסוציולוגית המובנית, וההדרה הדתית משתלבת בהדרה האתנית. גישת היהדות הציונית-דתית, לעומת זאת, תומכת בהכללת כל יהודי בקולקטיב האתני והדתי כאחד. ההוויה של חיים משותפים בין דתיים לחילוניים

- 100 ראו לדוגמה תורת המחנה (לעיל הערה 83), כרך ראשון, עמ' 138, וכן שם עמ' 152.
- 101 ראו לדוגמה תשובת הרב שפירא אצל יעקובוביץ (לעיל הערה 78), עמ' 3 ורונצקי (לעיל הערה 82), עמ' 24.
- 102 הרב ישראלי (לעיל הערה 64), עמ' 108, דוד (לעיל הערה 94), עמ' 200–201.
- 103 התפיסה שלפיה השפעת רוח הזמן מהווה גורם מספיק כדי להחשיב את החילוניים כאנוסים ועקב כך לדון אותם לכף זכות, הופיעה כבר בכתבי הראי"ה קוק, אגרות ראי"ה, כרך ראשון, ירושלים תשמ"ה, סוף איגרת פט. הגותו השפיעה ללא ספק על דפוסי המחשבה של רבני הציונות הדתית, אך יש לציין שהוא לא עשה שימוש במושג "תינוק שנשבה".

וראיית דו-קיום זה כאידאל שיש לחזקו, יצרו בקרב רבני זרם זה צורך חיוני במענה הלכתי, שהמושג "תינוק שנשבה" סיפק. יתרונו של מושג זה בכך שהוא יוצר תשתית הלכתית לחיים משותפים בין דתיים לחילוניים, אך בה בעת הוא משמר את הממד השיפוטי השלילי ביחס לחילוניים, ומביע הסתייגות והוקעה כלפי הדרך החילונית.

יישומו של מושג זה בפסיקת הרבנים מהציונות הדתית, וההימנעות מיישומו על ידי הרבנים מהעולם החרדי, מהווים לדעתי דוגמה מובחנת ובולטת של זיקה בין פסיקת הלכה לאידאולוגיה. הצורך בשימוש מורחב בהגדרה החדשנית של "תינוק שנשבה" בקרב רבני הציונות הדתית נבע מהדיסוננס שנוצר אצלם בין התפיסה הרעיונית הדוגלת ביחס ידידותי ומכיל כלפי החילוני כיום, ובין ההלכה המעצבת גישה שלילית ומדירה אותו. רבנים אלה ראו עצמם מחויבים לקטיגוריות הלכתיות, ולא יכלו להישען על עקרונות אידאולוגיים בלבד. כיוון שכך, הם אימצו את המושג "תינוק שנשבה" והעניקו לו מתיחת פנים והרחבה רבה. פתרון זה משמש כקונבנציה טכנית המאפשרת לבטל את הפער בין הקביעות ההלכתיות הפורמליות ובין המציאות המתבקשת בעולם הפרקטי.

למעשה יש כאן שימוש פורמלי במושג שהוטבע בספרות ההלכה, אולם הוא פשט צורה ולבש צורה כאשר נוצקה לתוכו משמעות חדשה שיסודה בתפיסת עולם חברתית ומוסרית שעוצבה במשנתו ההגותית של הרב קוק. רבני זמננו נתלים באילנות גבוהים של פוסקים מלפני כמאה וחמישים שנה, נשענים על מושג שקנה שביטה בתודעה הדתית הציבורית, וממחזרים כביכול את מטבע הלשון שטבעו קודמיהם. זאת כאשר למעשה התינוק שנשבה בגרמניה של המאה התשע-עשרה השתנה, התפתח והפך בכמה מובנים מתינוק לילד גדול ממדים במדינת ישראל של זמננו.